

Історія

УДК 329.361:32]:2-523.6-055.2“1950/1960”

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.17727484>

**У реаліях антирелігійної кампанії 1950 – 1960-х рр.: з історії Корецького
Свято-Троїцького жіночого монастиря**

Гордійчук Вікторія Віталіївна,
аспірантка кафедри всесвітньої історії, Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника, м.Івано-Франківськ, Україна,
<https://orcid.org/0009-0002-9406-8657>

Прийнято: 09.11.2025 | Опубліковано: 26.11.2025

***Анотація:** Стаття є дослідженням особливостей проведення антирелігійної кампанії радянської влади щодо Корецького Свято-Троїцького жіночого монастиря, яка передбачала глибоке адміністративне втручання у всі сфери чернечого життя. Держава прагнула викоринити релігію як конкурента радянської ідеології.*

Метою дослідження є аналіз загальних тенденцій розвитку та становища монастиря в умовах антирелігійної політики. Дослідження спрямоване на розкриття основних форм і методів антирелігійної боротьби, що застосовувалися державою у 1950 – 1960-х рр. Дані заходи реалізовувалися через взаємодію політико-ідеологічного та соціально-економічного тиску, що

включали систематичне насадження атеїстичної пропаганди, посилений державний контроль за релігійною громадою, обмеження діяльності, медичні інспекції, фінансові обтяження, секуляризаційні дії. У цьому зрізі кампанія супроводжувалася численними нормативними доменами, які легалізували методи тиску формальною законністю.

Методологія дослідження базується на принципах історизму, науковості, об'єктивності, системності, що дозволяє розглядати події в їхньому розвитку, враховуючи конкретно-історичні умови і послідовності змін, використання перевірених фактів, логічну аргументацію, неупереджене оцінювання. Використання архівної та бібліографічної евристики забезпечило пошук джерел і літератури для вивчення об'єкта, відбір і критичне опрацювання джерел. Використання загальнонаукових методів: аналіз, синтез, узагальнення дали змогу структурувати матеріал, з'ясувати стан наукової розробки проблеми та сформулювати обґрунтовані висновки.

У результаті дослідження встановлено, що монастир, відігравав важливу роль у формуванні християнських норм та світоглядних орієнтирів населення Кореччини і суміжних районів, всупереч атеїстичній ідеології. Про авторитет обителі свідчила надзвичайно вагома матеріальна і фінансова підтримки серед вірян та особлива прихильність патріарха. Акцентовано увагу на тому, що попри активну антирелігійну пропаганду, проведені адміністративні-репресивні заходи преставниками радянської влади, монастир, як місцевий осередок православ'я, залишився діючим протягом усього радянського періоду. Важливу роль у збереженні обителі відіграла діяльність ігумені Людмили, позиція якої слугувала символом духовного спротиву тоталітарному режиму. Аналіз доступних архівних матеріалів показав, що антирелігійна кампанія була послідовною політикою радянської влади, спрямованою на витіснення

релігійних практик та заміна їх атеїстичною ідеологією. У висновках зазначено, що антирелігійні механізми були важливим інструментом у реалізації державної політики.

Ключові слова: антирелігійна політика, радянська влада, державний контроль, адміністративні заходи, монастир, ігуменя.

In the Context of the Anti-Religious Campaign of the 1950s–1960s: From the History of the Korets Holy Trinity Convent

Viktoriia Hordiichuk,

Postgraduate Student, Department of World History,

Vasyl Stefanyk Carpathian National University,

Ivano-Frankivsk, Ukraine, <https://orcid.org/0009-0002-9406-865>

Abstract: *The article explores the specific features of the Soviet anti-religious campaign as it pertained to the Korets Holy Trinity Convent, which involved profound administrative interference in all aspects of monastic life. The state sought to eradicate religion as a competitor to Soviet ideology. The purpose of the study is to analyze the general trends in the development and condition of the convent under the circumstances of the anti-religious policy. The research focuses on identifying the main forms and methods of anti-religious struggle employed by the state in the 1950s–1960s. These measures were implemented through the interplay of ideological-political and socio-economic pressures, including the systematic imposition of atheist propaganda, intensified state control over religious communities, restrictions on their activities, medical inspections, financial burdens, and acts of secularization. The campaign was*

accompanied by numerous regulatory documents that legitimized methods of coercion under the guise of formal legality.

The research methodology is based on the principles of historicism, scientific rigor, objectivity, and systematization, which make it possible to examine events in their development, taking into account the specific historical conditions and the sequence of changes, verified facts, logical reasoning, and unbiased evaluation. The use of archival and bibliographic heuristics ensured the search for sources and scholarly literature necessary for studying the subject, as well as the selection and critical analysis of these sources. The application of general scientific methods—analysis, synthesis, and generalization—made it possible to structure the material, determine the state of scientific investigation of the issue, and formulate well-grounded conclusions.

The research establishes that the convent played an important role in shaping Christian moral norms and worldview orientations among the population of Korets and neighboring districts, in defiance of atheist ideology. The convent's considerable material and financial support from believers, along with the particular favor of the Patriarch, attest to its authority. It is emphasized that despite the active anti-religious propaganda and administrative-repressive measures carried out by representatives of the Soviet authorities, the convent, as a local center of Orthodoxy, remained functioning throughout the entire Soviet period. A key role in the preservation of the convent was played by Abbess Liudmyla, whose stance became a symbol of spiritual resistance to the totalitarian regime. The analysis of available archival materials demonstrates that the anti-religious campaign was a consistent policy of the Soviet government aimed at the displacement of religious practices and their substitution with atheist ideology. The conclusion highlights that anti-religious mechanisms served as an important instrument in the implementation of the state's policy objectives.

Keywords: *anti-religious policy, Soviet authorities, state control, administrative measures, convent, abbess.*

Постановка проблеми. У історичному дискурсі релігія та її інституції посідають важливе місце, виступаючи осередками збереження сакральної пам'яті та простором соціальної комунікації. У контексті релігійної історії вирізняється діяльність Корецького Свято-Троїцького жіночого монастиря, який в історичному плині змінював конфесійні орієнтири. У радянські часи під впливом марксистсько-ленінської ідеології проти монастирів, в тому числі Корецької обителі, була розгорнута загальнодержавна кампанія атеїзму.

У статті вперше досліджено на основі виявлених архівних матеріалів антирелігійну політику влади щодо Корецького жіночого монастиря у 1950 – 1960-х рр. Введені до наукового обігу архівні матеріали Державного архіву Рівненської області дають змогу не лише простежити реалізацію антирелігійної кампанії, але й відкрити нові аспекти функціонування Корецької обителі у радянський період.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Антирелігійна політика радянської влади займала важливе місце в державній ідеології та системі управління контролю над релігійними інституціями та суспільством. Особливо актуальною темою для теперішнього є дослідження історії монастирів і чернецтва у 1950-х – початку 1960-х рр. Науковці вивчали цей період у контексті загальнодержавної антирелігійної політики радянської влади. Серед робіт вітчизняних науковців мало публікацій присвячених вивченню аспектів життя Корецької обителі в період тоталітарного режиму. Монастир посідав помітне місце в церковно-релігійній структурі. У зазначений період перед монастирем, як осередком релігійного життя, постали численні проблеми його

існування, зумовлених антирелігійними заходами влади. Дослідження цієї теми дозволить глибше розуміти регіональні особливості релігійної політики у радянський період. Повною мірою це стосується вивчення особливостей релігійної політики влади на регіональному рівні, зокрема Рівненщини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана тема не набула широкого наукового вивчення, лише деякі аспекти окреслені в працях сучасних вітчизняних дослідників В. Войналовича [3] та В. Пашенка [6]. Антимонастирську кампанію на західноукраїнських землях дослідив П. Киричевський [4]. Окремі складові антирелігійної політики висвітлені у публікаціях К. Басюка [1], О. Тевікової [21]. Досить побіжно, як сферу застосування політики репресій, досліджували А. Білоусова [2], Л. Кудрявцев [5], які окреслили її практичне втілення щодо монастиря. Запропонована нами розвідка базується переважно на документах Державного архіву Рівненської області.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у дослідженні специфіки державного втручання в релігійне життя Корецького Свято-Троїцького жіночого монастиря у контексті антирелігійної боротьби 1950–1960-х рр.

Завдання статті: дослідити становище монастиря в системі атеїстичної політики радянської влади; показати еволюцію використання різних засобів боротьби та їх ефективність; розкрити суть наявних форм і методів антирелігійної політики; проаналізувати результати та наслідки цієї боротьби.

Виклад основного матеріалу дослідження. У післявоєнний період наступ радянської влади на церковні інституції в руслі атеїстичної кампанії поновився. Радянська ідеологія характеризувалася внутрішньою суперечністю: на рівні конституційних норм проголошувалась свобода совісті, визнання релігії як

«приватної справи», та одночасно реалізовувалась офіційна ідеологія державного атеїзму. Релігія стала об'єктом пропагандистської та адміністративної дискредитації, спрямованої на витіснення її з суспільного життя.

На основі аналізу виявлених архівних документів та матеріалів стверджуємо, що ця антирелігійна кампанія відбувалася у двох напрямках: політико-ідеологічному та соціально-економічному. Вказані механізми форми впливу передбачали як обмеження у сфері світогляду та духовних практик, так і заходи матеріального характеру, що ускладнювали його функціонування.

Перший напрям – політико-ідеологічний передбачав сукупність методів держави, що реалізовувалися через пропаганду атеїзму, формування негативного образу про монастир та його дискредитацію, контрольну звітність за діяльністю обителі, використання медичних оглядів як частини системного тиску, обмеження релігійних практик. Другий напрям – соціально-економічний охоплював комплекс економічних і адміністративних заходів, що виразився у секуляризації майна, заборони господарської діяльності, збільшення фінансових зобов'язань у формі оренди та податків, контроль за поштовими переказами, посылками, пожертвами тощо.

Антирелігійні постанови радянської влади післявоєнного періоду не дали відчутних результатів. Вони не змогли помітно послабити вплив релігії на віруючих. Діяльність монастирів розглядалася крізь призму ідеологічної несумісності з офіційною доктриною, оскільки монастирі зберіали автономність, об'єднували вірян навколо духовних цінностей, культурно-історичних традицій, підреслюючи безперервність сакрального життя. Центральна влада вбачала в релігійних інституціях осередок опозиційних настроїв. На зміну порівняно ліберальній політиці щодо релігії та церкви, радянське керівництво наприкінці 1950-х – на початку 1960-х рр., в роки т.зв. "хрущовської відлиги", з новою силою

взяло інтенсивний курс на швидке подолання релігійності. Подальша партійна політика у релігійному питанні була визначена постановами другої половини 19 50-х – початку 1960-х рр. політико-ідеологічного характеру.

У постанові ЦК КПРС від 7 липня 1954 р. «Про великі недоліки в науково-атеїстичній пропаганді і заходи щодо її поліпшення» говорилося про бездіяльність місцевих партійних організацій у релігійному питанні, занедбаність цієї важливої ділянки ідеологічної роботи. В ній засуджувалася попередня політика влади щодо примирення з релігією та церквою і вимагала нового наступу на релігійні пережитки [3, с. 80]. Цей документ дав можливість місцевим органам розпочати наступ на монастир. Суто декларативний характер носила постанова 10 листопада 1954 р. ЦК КПРС "Про помилки проведення науково-атеїстичної пропаганди", в якій обіцяли не ображати почуттів служителів церкви та віруючих, не втручатися у внутрішні справи церкви.

У жовтні 1958 р. постанова Ради Міністрів СРСР "Про монастирі в СРСР", релігію кваліфікувала як реакційне явище, як політичний інструмент світової буржуазії у боротьбі із соціалізмом. Слідом за загальносоюзними ухвалами, ЦК КПУ прийняв ряд аналогічних постанов республиканського рівня. У листопаді 1959 р. ЦК КПРС ухвалив постанови "Про заходи по припиненню паломництва до так званих святих місць".

Сформульовані XXI (січень – лютий 1959 р.) та XXII (жовтень 1961 р.) з'їздами КПРС рішення з викорінення релігії обумовили перебіг антицерковної кампанії на зламі 1950 – 1960-х рр., яка стала останньою спробою радянського політичного керівництва радикально розв'язати релігійне питання в СРСР.

У 1960 р. ЦК КПРС й союзним урядом було прийнято низку документів, спрямованих на подальше нищення церковних інституцій. У них різкій критиці піддавалося керівництво ряду партійних організацій за пасивну позицію щодо

ворожого марксизму-ленінізму релігійної ідеології, послаблення контролю з боку державних органів за діяльністю духовенства й релігійних об'єднань [3, с. 86 – 87].

Рішення Ради Міністрів СРСР від 16 березня 1961 р. "Про посилення контролю за виконанням законодавства про культу" та "Інструкція зі застосування законодавства про культу" залишалися чинними понад чверть століття, регламентуючи діяльність органів влади у релігійно-церковній сфері. Ці партійні документи легітимізували розгортання масових протиправних дій партійних та владних структур на усіх рівнях.

На виконання постанови Ради Міністрів СРСР "Про скорочення кількості монастирів і скитів на території УРСР" від 23 листопада 1959 р. Корецькому райвиконкому Ровенської обл. (теперішня Рівненська обл.), правлінням колгоспів доручено: у разі виходу монахинь з Корецького жіночого монастиря, всіх осіб працевлаштувати і при необхідності надати матеріальну допомогу. На рубежі 1950 – 1960 рр. набуває поширення т. зв. "індивідуальна атеїстична робота" з вірянами та їх рідними. Місцеві партійно-радянські органи в 1962 р., провели значну роз'яснювальну роботу з рідними насельниць монастиря Корецького району. У зазначений період райкомів КПУ і райвиконкомів (згідно списку) Сосновського, Гощанського, Ровенського, Клеванського, Костопільського, Дубнівського, Демидівському районів зобов'язали провести роз'яснювальну роботу з родичами осіб, що перебувають у монастирі, з метою їх виходу з обителі. Попри вжиті заходи, жодна насельниця монастир не покинула [11, арк.101]. Разом з тим, у період з 1959 – 1969 рр.. склад обителі не поповнився новими черницями [19, арк. 11].

Саме 1962 р. позначився безпрецедентним державним тиском на монастир, коли було вжито комплекс адміністративних та організаційних

заходів, спрямованих на обмеження його діяльності. Для посилення контролю за діяльністю Корецького жіночого монастиря влада розробила механізми та призначила відповідальних осіб [11, арк. 102].

Органи місцевої влади інформували центральні установи: в монастирі проповідницька діяльність вивчалася шляхом прослуховування та аналізу проповідей, інколи вдавалося використовувати магнітофонні записи, які велися священниками чи монастирем; досліджувалися зв'язки обителі з місцевим населенням та монахинями, склад паломників та вірян; отримували інформацію про внутрішньо-монастирські процеси і припиняли ті, які направлені на активізацію його діяльності [8, арк. 18 – 19].

Корецька міська Рада депутатів трудящих Гощанського району у травні 1964 р. направила лист Уповноваженому в справах православної церкви при виконкомі Ровенської обласної ради депутатів трудящих Плугатаренко Б. О. з проханням прийняти міри в питанні обмеження дзвоніння в монастирі, так як зривалися заходи і навчання в школах, 30 квітня урочисте засідання неможливо було розпочати із-за дзвоніння у передвеликодній четвер. На зауваження влади, настоятелька Людмила (1958 – 1970 рр.) неодноразово відповідала, що "дзвонять скрізь і вона буде дзвонити" [11, арк. 113].

Невід'ємною складовою антирелігійної боротьби поширилося використання періодичних видань. На початку 1960-х рр. на сторінках тогочасних газет влада перейшла у відкритий наступ проти обителі. Розгорнута пропаганда зводилась до поширення серед населення різноманітних пліток, різного роду дезінформації про Корецький жіночий монастир. "Релігія – опіум для народу!" – стало гаслом цієї кампанії. На сторінках газет "Червоний прапор", "Комсомольська правда", районної газети і журнал "Огонек" №33, №34 розкривали антисупільну діяльність насельниць Корецького монастиря як в

минулому, так і теперішньому часі. Зокрема, серед публікацій превалювали критичні матеріали про монастир.

Так, в матеріалах вказувалось, що керівний склад монастиря в період німецької окупації підтримував зв'язок з окупантами, служив молебні на їх честь. У 1943 – 1944 рр. підтримував зв'язок з українськими націоналістами, постачали їм продукти, та виготовляли теплі речі. Надавали монастир для укриття членів ОУН. У публікаціях монастир зображувався розсадником інфекційних захворювань, що загрожує небезпеці для здоров'я населення Корецького району і відвідувачів монастиря [11, арк. 100].

У жовтні 1963 р. Ровенський облвиконком зобов'язав редактора обласної газети «Червоний прапор» Холєвчука на сторінках газети організувати розміщення матеріалів, що висвітлювали антисуспільну діяльність настоятельки Людмили (Вельсовської Н. М.) та інших осіб чернечої громади [11, арк. 103]. Адміністративна комісія Корецької міської ради у 1966 р. оштрафувала настоятельку монастиря на 50 крб. за порушення "суспільного порядку" [12, арк. 192].

Антирелігійна політика радянської влади включала різні методи боротьби з чернецтвом, невід'ємною складовою стало використання медичної сфери. Лікарів зобов'язали діагностувати у представників чернецтва будь-які відхилення стану здоров'я з подальшою госпіталізацією, що фактично забезпечувало дестабілізацію монастирського життя. У Корецькому монастирі неодноразово проводили огляди санітарно-епідеміологічні комісії. За результатами перевірки від 16 вересня 1961 р., було складено акт про невідповідність санітарно-побутових умов для проживання в монастирі. Міськвиконком запропонував настоятельці монастиря направити для проходження через флюорограф насельниць монастиря, настоятелька категорично відмовилась виконувати дану

пропозицію.

Під час чергового візиту до монастиря представники влади наполягали на необхідності проведення медогляду всіх монахинь, що спрималося як засіб контролю над обителлю. Ігуменя заявила, що всі здорові та жодної медичної допомоги не потребують, і що вона нікому не підпорядковується, тільки Москві та немає права без попереднього узгодження з патріархією приймати рішення. Місцева влада у листі до Уповноваженого Ради при Ровенському облвиконкомі Плугатаренко Б. О., до Голови Ради російської православної церкви при СМ СРСР Курєсову В. А., Уповноваженого Ради по справах церкви при СМ СРСР по Українській РСР Пінчуку Г. П. зазначала, що "настоятельница Корецького жіночого монастиря Вельсовська Н. М. – Людмила в своїх діях ігнорує та грубо порушує вказівки органів місцевої влади, і не хоче виконувати рішення, які відносяться до монахинь монастиря" та просила обласне керівництво вжити відповідних заходів [11, арк. 109 – 110].

До антимонастирської кампанії на цьому етапі найактивніше підключилися органи прокуратури, його вище керівництво. Ровенський облвиконком зобов'язав у термін жовтень – листопад 1962 р. обласного прокурора Пангу провести детальне розслідування фактів "злочинного відношення зі сторони настоятельки Вельсовської і активу монастиря до хворих насельниць і винних притягнути до кримінальної відповідальності у відповідності до ст. 111 КК УРСР" [11, арк. 103].

Після медогляду в Корецькому монастирі 8 жовтня 1962 р., комісією зі складу 7 чоловік був складений акт про госпіталізацію 12 хворих на туберкульоз та заразні шкірні хвороби, настоятельниця категорично відмовилася від госпіталізації, заявивши, що черниці її не потребують [4, с. 235]. Акт настоятельница не підписала [11, арк. 78].

Представники місцевої влади провели черговий огляд монастирських приміщень 12 жовтня 1962 р., порадили ігумені відпустити монахинь уродженок Корецького району до батьків і рідних. "Тоді не буде у вас тісно і не буде необхідності ремонтувати житлові приміщення". Настоятелька Людмила на ці докази відповіла роздратовано: "Ніхто нікуди не поїде, це я стверджую, можна запитати будь-яку з них і вона вам підтвердить мою думку" [11, арк. 82].

16 жовтня 1962 р. комісія в складі 7 чоловік серед яких були (замісник голови райвиконкому Васильєв М. М., голова міськради Хижняк Г. Л., голова обласного відділення лікаря Петренко А. А. та інших лікарів) в присутності ігумені провели повторне обстеження монастиря. Склад комісії свідчив про важливість медогляду черниць для влади, як інструменту подальшого адміністративного тиску. Згідно зі складеним актом, у монастирі проживало 183 монахині, розміщені в 2 корпусах і 5-ти будинках. В середньому на кожен приходилось по 5 м кв. житлової площі, тобто майже у два рази менше санітарно-гігієнічних норм. Ці ж келії і коридори загромаджені чемоданами, сундуками, керогазами, посудом і т.д. внаслідок чого страждає і санітарно-гігієнічний стан келій і коридорів. Більшість келій провітрювалася рідко. Кухня для приготування їжі не відповідала санітарно-гігієнічним нормам, так як підлога земляна, котли з кришками для приготування їжі мідні, а не лужні.

Меню не складалося, м'ясо видавалося по великим святкам два рази в рік, їдальня відсутня. Їжу розносили по келіях. Їжа малокалорійна, в результаті чого в кожній келії є плити- керогази, де готувалася додаткова їжа самими монахинями. Під баню використовувався будинок, де вони прали і милися. Водопровід і каналізація відсутні [11, арк. 79].

При медогляді було оглянуто 154 монахині. З них по віку: 26 чоловік – від 20 до 35 р.; 62 – 35 – 55 р.; 64 – старші 55 р. При лабораторному і

рентгеноскопічному обстеженні виявлені наступні захворювання: серцево-судинної системи – 19 чол., гіпертонічна хвороба – 8 чол., туберкульоз шкіри – 1 чол., туберкульоз легень – 11 чол., рак грудної залози – 2 чол., рак шкіри – 2 чол., висівкоподібний лишай – 13 чол., захворювання печінки – 4 чол., захворювання нервової системи – 26 чол., захворювання верхніх дихальних шляхів – 11 чол., деформований поліатрит – 2 чол., грижі – 2 чол. Висновки комісії встановили: в монастирі через відсутності житлової площі є перенаселення, відсутність гігієни режиму, що призвело до великої кількості захворювань. У силу поганого харчування, яке готується з дотримання релігійних постів, виразилось різке виснаження значної кількості насельниць. Одночасно виявлено різке виснаження нервової системи, на що майже половина з них скаржилася [11, арк. 80].

На думку комісії, цього мало бути достатньо для того, щоб закрити монастир. Медична допомога для черниць в цей період була передусім способом відлучення від монастиря, ніж турботою про їхнє здоров'я. Захворювання серед насельниць мали свої пояснення. Хвороби поширювались через надмірну скупченість черниць на малій площі, недоїдання, побутові труднощі, специфіка чернечого світогляду "все по волі Божій". Крім того, насельниці уникали звернення до лікарів, побоючись закриття обителі. Отже, медицина стала засобом адміністративного тиску на монастир політико-ідеологічної системи.

Характерною рисою тогочасної політики радянської влади була офіційна риторика, що боротьба ведеться не проти релігії, а проти порушення законодавства про культу. Унаслідок цього монастирська спільнота зазнавала обвинувачень у недотриманні закону. Про те, що така робота проводилася, засвідчує той факт, що на кінець антицерковної кампанії, в 1964 р. в Україні залишилося 9 монастирів, у яких мешкало 939 самітників [4, с. 239].

Найбільш глибокий результат для радянської влади дала політика, що

здійснювалася за допомогою соціально-економічних засобів, однак для діяльності Корецького жіночого монастиря її наслідки були вкрай негативними.

Розпочався цей наступ шляхом внесення до нормативної бази документів, спрямованих на підлив економічної та матеріальної бази життєдіяльності релігійної організації. Згідно прийнятих постанов у 1946 р., монастирське господарство зобов'язали здавати продукцію тваринництва і землеробства: м'яса, молока, зерна, овочів тощо. За нормами поставок продуктів тваринництва і землеробства монастир прирівнювався до підсобних господарств державних підприємств і організацій.

Після проведеної інвентаризації земельної площі, що знаходилась у користуванні Корецького жіночого монастиря, рішенням Ровенського міжміського бюро інвентаризації, затвердженого Корецькою міською радою депутатів трудящих № 81 від 16. 12. 1953 р., монастирська земельна площа складала – 49 622,6 га, під сад – 28 266,9 га, город – 7 922,2 га, а вся площа монастиря включно з забудовами становила – 60,71 га [11, арк. 23]. Отже, монастир володів значними земельними угіддями, що свідчило про активну господарську діяльність та економічну самодостатність.

Втілення курсу економічного обмеження та регулювання чернечої спільноти було реалізовано постановою "Про монастирі в СРСР і про податок з підприємств релігійних об'єднань" №1159 від 16 жовтня 1958 р., прийнята РМ СРСР Розпорядження включало: 1) посилення контролю за фінансовою діяльністю монастирів; 2) заборона одержувати грошові пожертвування, використовувати найману працю та зараховувати до монастирів осіб, молодших 30 років (що для господарства, де більшість людей похилого віку, було надзвичайно важко); 3) позбавлення монастирів прав юридичної особи й володіння власністю та відповідно конфіскація земельних угідь; 4) обмеження

матеріальних прибутків шляхом введення максимальних податкових ставок на використання земельних угідь та ін.; 5) заборона Патріархії надавати фінансові дотації храмам, що стояли на межі економічного краху [20, с. 147].

Згідно постанови Рада Міністрів СРСР № 1159 від 16 жовтня 1958 р. п.17 у Корецького жіночого монастиря було вилучено 55,75 га, фактично 75 га в загальному обмірі землі. Тією ж постановою монастирю було затверджено для користування 4 га землі, в число якої увійшли: а) територія монастирського саду на якому розміщені два храми і 5 житлових корпусів; б) невеликий город між садом і р. Корчик, яким монастир користувався від початку свого існування; в) ділянка землі поза огорожею монастиря, так як вище означених двох ділянок не вистачало до встановленої норми 4 га. Вище зазначена земля була також закріплена за монастирем постановою Ради Міністрів УРСР "Про монастирі в УРСР" № 1549 від 1 листопада 1958 р., після чого цими земельними ділянками монастир і користувався [7, арк. 52; 16, арк. 4]. Фактично у користуванні монастиря залишилося 2, 88 га землі [13, арк. 3].

До виконання прийнятих постанов вищих органів влади, виконком Ровенської обласної ради трудящих прийняв рішення № 1041 від 13 грудня 1958 р. площу 51,75 га вилучити і передати суміжним колгоспам [11, арк. 23]. Виконуючи розпорядження центру, виконком Корецької районної ради трудящих (Корецький райвиконком) 28 березня 1959 р. за № 139-а прийняв рішення передати 55,75 га бувшого підсобного господарства Корецького монастиря у тимчасове користування колгоспу "Зоря" Гвіздівської сільради – 8,75 га; колгоспу "Дружба" Морозівської сільради – 30 га; Корецькому міськвиконкому під індивідуальні городи робітників і службовців – 17 га. Цим же рішенням п. 2 в монастиря вилучено 3, 16 га землі і передано Корецькій середній школі. Рішенням Ровенської обласної ради трудящих у 1959 р. за

монастирем залишився сад площею – 0, 46 га [11, арк. 24].

Ровенський обласний виконком рішенням № 293 від 24 березня 1962 р. погодився з ухвалами виконкомів Корецької міської та районної Ради депутатів трудящих, про вилучення і передачу монастирського фруктового сад та городу в розмірі 4,5 га у користування Корецькій школі, "з метою забезпечення учнів матеріальною базою для виробничого навчання по садівництву" [7, арк. 56; 13, арк. 3]. Та зобов'язав Корецький райвиконком не пізніше 10 квітня передати сад та город школі згідно плану землекористування [11, арк. 56]. За твердженням ігумені Людмили про вилучення монастирського саду "ніякої бумаги на це не отримували" [13, арк. 3]. Причому при проведенні цієї операції була розломана частина монастирської стіни [17, арк. 3].

У загальній інформації про Корецький Свято-Троїцький жіночий монастир станом на 1 січня 1965 р. ігуменя Людмила зазначала: «В теперішній час у монастиря нема ні пяді присадибної землі, що створює для насельниць дуже важке становище. Кожну картоплину потрібно купувати на базарі. А це для 171 людини!» [11, арк. 122].

Монастир неодноразово порушував перед місцевими органами влади та облвиконкомом клопотання з поверненням йому незаконно вилученої присадибної ділянки. У січні 1966 р. обитель отримала відповідь, що «вільні землі» монастиря передані в 1959 р. Корецькій школі. Керівництво монастиря заперечило і уточнило, що ніяких "вільних земель" у монастиря не було, була тільки присадибна ділянка з фруктового саду та городу, котрої взагалі не мали права забирати. І захват цей був зроблений не в 1959 р, а в 1961 р. [17, арк. 4]. Отже, у ході антирелігійних заходів у Корецького жіночого монастиря конфісковано майже всю належну йому землю.

Після тривалої, запущеної в хід "системи волокити" у 1967 р. райвиконком повернув монастирю 0,42 га фруктовому саду, на якому розмістилися господарські будівлі, корівник-конюшня, силосна яма [17, арк. 3 – 4]. Окрім позбавлення земельної власності, заходи адміністративного впливу на монастир реалізовувалася через надмірні податкові навантаження. Так, у 1964 р. податок з земельних угідь становив 223 крб., земельна рента і податок із забудов – 2 559 крб., орендна плата – 2 816 крб., держстрах – 610 крб. [11, арк. 126]. Отже, від загального прибутку – 9 580 крб. податок становив – 6 253 крб. (65,27 %) [11, арк. 120].

Щороку настоятелька подавала звіт про фінансово-господарську діяльність монастиря, де детально фіксувалися всі джерела прибутків і видатків, зміни в чисельності насельниць, кількість культових споруд, будівель. Про Корецький жіночий монастир складався окремий документ, куди вносилися списки насельників монастиря, їх родичів та близьких. Корецька міська рада щоквартально робила перевірку з дотримання паспортного режиму та не дозволяла прописку на території обителі [16, арк. 41].

Незважаючи на репресивно-обмежувальні механізми влади, ігуменя неодноразово порушувала питання про офіційне визнання Корецького монастиря пам'яткою архітектури. За період з 1958 – 1961 рр. у монастирі побувало три комісії з архітектурного управління м. Києва, що визнали архітектурну цінність монастиря, склали відповідні акти, проте на облік монастир не брали. Ігуменя зауважувала, що причиною було небажання місцевих органів влади позбутися значної орендної плати [16, арк. 2]. Лише 1 липня 1969 р. Ровенський обласний відділ архітектури визнав архітектурну цінність Корецької обителі та вніс до обліку як пам'ятку архітектури [18, арк. 2].

Черговим кроком наступу на монастир стало вилучення приміщень, яке пояснювали нестачею приміщень для навчання. Виконком Корецької міської Ради депутатів трудящих № 114 від 22 травня 1958 р. вирішив передати Корецькому міськкомунгоспу будинок по вул. Островського 13 а на баланс домоволодіння №1, яке за твердженням влади, з 1944 р. використовується монастирем не за призначенням, утримується ВРХ, внаслідок чого з року в рік руйнувалося і прийшло в непридатність [11, арк. 12].

Наступним заходом тиску влади стала ухвала Корецького райвиконкому № 544 від 15 листопада 1961 р. про вилучення у монастиря колишнього приміщення школи фабрично-заводського навчання та повернення під навчальний заклад [11, арк. 42]. Рішення влади обґрунтовувалося тим, що в січні 1941р. у в націоналізованому приміщенні, яке раніше належало Корецькому монастирю, була організована школа фабрично-заводського навчання. В червні 1941 р. з приходом німецько-фашистських загарбників, Корецький монастир зайняв приміщення школи фабрично-заводського навчання. Група колишніх учнів школи – Мазурок О. Ф., Ясенчук І. О., працівниця шкільної їдальні Хрощівська Т. І. письмово засвідчили про приналежність даного приміщення школі фабрично-заводського навчання, де з 1939 р. здійснювалася підготовка робітничих кадрів [11, арк. 64 – 65].

У скарзі до Президії виконавчого комітету Ровенської обласної ради депутатів трудящих та уповноваженому Ради у справах РПЦ по Ровенський обл. від 1 лютого 1962 р. Ігуменя Людмила стверджувала, що "...вилучене приміщення ніколи не було зайняте школою, в ньому мешкають по 30 – 40 років без виїзду до цього часу престарілі черниці у віці до 70 – 80 років. Ніхто із старожилів міста не зможе добросовісно стверджувати про неіснуючі факти і ніякими документами неможливо довести, що наш гуртожиток коли-небудь

займався школою" [11, арк. 54].

Насправді школі фабрично-заводського навчання належала інша будівля, в якому дійсно знаходилась школа, яка вилучена ще в 1939 р. на кутку вул. Леніна і вул. Корчик за межами монастирської огорожі, відтоді монастир вказаним приміщенням не користувався. [11, арк. 54]. Ровенський облвиконком 20 серпня 1962 р. затвердив рішення райвиконкому про вилучення монастирського приміщення площею 445 кв. м, розміщеного на кутку вул. Леніна і вул. Островського [11, арк. 76].

У розмові 27 червня 1962 р. з ігуменею про конфіскацію приміщення, Уповноважений Ради по Ровенській обл. Плугатаранко Б. А., старший інспектор Уповноваженого Ради по УРСР Голубань С. С. зазначали, що настоятелька вела себе «викликаюче». Після роз'яснення, ігуменя вимушено погодилася прийняти заходи по переселенню насельниць із приміщення бувшого фабрично-заводського навчання в інші помешкання. Варто підкреслити, що представники влади погодилися проводити "дальніші заходи по обмеженню і діяльності монастиря без шкідливого адміністрування" [11, арк. 71 – 72]. Приміщення бывшої школи фабрично-заводського навчання передано Корецькій школі механізації с/г у листопаді 1962 р. [11, арк. 103].

У зазначений час у Корецькому жіночому монастирі проживало 179 монахинь, з них переселені після закриття 60 чол. з Кременецького монастиря Тернопільської обл., б. 60 чол з Дерманського монастиря (Друге Устинське Ровенської обл). За свідченнями очевидців, вигнаниць привозили сюди машинами, як дрова, заштовхували за ворота і замикали. За межі обителі віруючим виходити заборонялося, біля воріт стояв конвой. Черниці не могли купити в магазині навіть буханець хліба. Щоб врятувати напівголодних черниць, люди перекидали їм їжу через паркан. Для захисту обителі, настоятелька

Людмила їздила до Москви на прийом до патріарха Алексія І. Секретар патріарха, повідомив ігумені, що якщо вона хоч словом обмовиться патріарху про стан Корецького монастиря, він викине її. Тоді ігуменя погодилася, і на зустрічі з патріархом заговорила французькою мовою, яку розумів патріарх. І при цьому попросила його посміхатися, нібито йдеться про щось веселе. Після зустрічі монастир не тільки не закрили, але в Корці познімали все місцеве керівництво – випадок унікальний [2].

Виконком Корецької районної Ради депутатів трудящих №567 від 13 грудня 1962 р. вирішив закрити Теплу монастирську церкву в м. Корець і передати її училищу механізації с/г №7 для використання під клуб. Аргументація ґрунтувалася на тому, що поряд з літньою церквою розташовані середня школа №1, училище механізації с/г №7, районний будинок культури, широкоекранний кінотеатр і ряд інших установ і організацій, яким церква заважає нормальній роботі [11, арк. 90]. За свідченнями очевидців, рішення про передачу Теплої церкви училищу механізації не набуло практичного застосування.

У своїх звітах ігуменя Людмила із року в рік ставила питання про повернення "незаконно відібраного саду, та приміщення", але відповіді не отримувала [14, арк. 23; 17, арк. 4].

Державний тиск на монастир досяг свого апогею у 1962 р., коли було реалізовано комплекс заходів соціально-економічного тиску. З метою посилення контролю за діяльністю монастиря влада розробила систему дій й призначила відповідальних осіб. Керівників відповідних структур зобов'язали детально перевірити джерела надходження коштів і матеріальних засобів в монастир, розрахунків з державою; організувати детальну перевірку, яким шляхом придбав монастир будівельні матеріали для огорожі і продуктів харчування; перевірити законність придбання настоятелькою в особисте користування автомашини

"Перемога"; провести детальне розслідування факту укриття в монастирі золота; вивчити контингент осіб, які висилають посилки, перекази і зробити відповідні висновки тощо [11, арк. 102].

Одним із центральних напрямів реалізації антирелігійної політики став контроль над фінансовими ресурсами монастиря. Під особливим контролем перебувало надходження грошей в Корецький монастир. Райвиконком спільно з фінансовими органами періодично перевіряв облік грошових пожертвувань від паломників, їх зберігання та видачу [8, арк. 18]. Через поштове відділення органи влади перевіряли надходження переказів та посилок, що поступали від громадян з різних кінців країни [8, арк. 10]. Так, в 1962 р. монастир отримав 440 грошових переказів на суму 7 914 крб. та 440 продуктових посилок на суму 4 774 крб. [11, арк.112]. Влада зобов'язала УКДБ і Облуправління зв'язку протягом жовтня-листопада 1962 р. вивчити контингент осіб, які висилають посилки і перекази та зробити відповідні висновки [11, арк. 102]. Отже, наступ спрямовувався на обмеження "матеріальної бази" монастиря.

Притаманна самотійність ігумені Людмили у вирішенні духовних і господарських питань, відверте ігнорування вказівок та розпоряджень влади, а подекуди й самого архієпископа Волинського і Рівненського Панкратія стали приводом для звільнення її в травні 1962 р. з обійманої посади в зв'язку з "старечою неміччю і тривалою хворобою" [3, с. 326]. І у цьому випадку настоятельниця відстояла свої права. 17 травня 1962 р. направила рапорт патріарху Алексію I в Московську патріархію наступного змісту: "Доношу Вашій Святості, що я поза штат не просилась, старчої немочі не маю, а хворіти може кожна людина: була хвора і я, а тепер здорова" [11, арк. 28]. За іншою версією, з метою вирішення цього питання ігуменя особисто приїжджала на прийом до патріарха Алексія I [5]. Керуючий справами Московської патріархії

Кипріан скасував зачислення поза штат ігумені Людмили. Самого ж архієпископа Панкратія несподівано для нього звільнено від обов'язків керуючого єпархією [3, с. 326]. Про "зухвалу поведінку" ігумені Людмили знали і в ЦК КПУ, проте завдяки такому "зухвальству" та опору монастир залишався осередком православ'я, і, що було не менш важливо на той час, просто існував [6, с. 157].

Обласне керівництво насторожував той факт, що в Корецькому районі, де знаходиться монастир на 1968 р. зафіксований найвищий рівень релігійної обрядовості в області. Водночас зазначалося, що діяльність монастиря місцевими органами вивчалася поверхнево, а висунуті претензії в основному носили адміністративний характер. Комісія сприяння по дотриманню законодавства про культури при Корецькому райвиконкомі була не зацікавлена діяльністю монастиря в цілому і монахинь зокрема. Обласна адміністрація мала на меті і надалі вивчати "деякі сторони" діяльності монастиря і призупиняти протизаконну діяльність «цього оплоту православної церкви» [14, арк. 23]. Таким чином, заплановані заходи органів влади свідчили про наявність довгострокової антирелігійної політики влади, спрямованої на обмеження релігійного життя Корецької обителі.

Висновки. Антирелігійна політика радянської влади здійснювалася упродовж всього періоду, видозмінюючись за формами та ступенем активності відповідно до історичних умов. Лібералізація суспільства спочатку частково позначилася і на політиці влади щодо релігії монастиря. Однак наприкінці 1950-х – на початку 1960-х років влада взяла рішучий курс на інтенсифікацію антирелігійної політики. Взаємодія політико-ідеологічного та соціально-економічних чинників була ключовою ознакою тиску на монастир. Кампанія пропаганди атеїзму, дискредитації релігійної інституції, медичні комісії, адміністративний контроль, поєдналися з кроками жорсткого контролю за

фінансовою і господарською діяльністю обителі, секуляризацією земельних володінь та приміщень, забороненою паломництва. Форсованими темпами відбувався підриз духовної та матеріальної бази монастиря. Усе це становило комплекс заходів, спрямованих на десакралізацію життя обителі, обмеження впливу релігії на свідомість населення та запровадження нової марксистсько-ленінської атеїстичної ідеології. Корецький жіночий монастир з багатовіковими релігійними практиками відігравав важливу роль у збереженні сакральних традицій православного християнства. Знищуючи релігію, держава руйнувала культурну спадщину. Попри всі адміністративні репресії, Корецький жіночий монастир залишився діючим та продовжував розвиватися в нових умовах радянської дійсності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басюк К. Особливості функціонування християнських монастирів на Волині в 1939-1964 роках // *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. 2016. Вип.28. С. 380–392. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvtvi_2016_28_34. (дата звернення : 12. 10. 2025).
2. Білоусова А. Таємниці монастирів: як живе найбільш закрита обитель країни – Корецький жіночий монастир. // *Сьогодні*. 2015. 16 січня. С. 1–2.
3. Войналович В. А. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні в 1940-1960-х роках: політичний дискурс. – К.: Світогляд, 2005. – 741с.
4. Киричевський П. Антимонастирська кампанія на західноукраїнських землях у 50–60-х рр. XX ст.: особливості проведення // *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжсвідомчий збірник наукових праць*. 2012. 21. С.232 – 242.

5. Кудрявцев Л. Православна перлина Волині. *Релігія в Україні*. 2012. URL: https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/17632-pravoslavna-perlina-volini.html (дата звернення : 15. 10. 2025).
6. Пащенко В. О. Православна церква в тоталітарній державі. Україна у 1940-ві – початок 1990-х років : монографія / Пащенко В.О – Полтава : АСМІ, 2005. 630 с.
7. Державний архів Рівненської області. (далі – ДАРО) Ф. Р-204. Оп. 8. Спр. 1881. 177 арк.
8. ДАРО. Ф. Р-204. Оп. 11. Спр. 244. 24 арк.
9. ДАРО. Ф. Р-204. Оп. 11. Спр. 426. 185 арк.
10. ДАРО. Ф. Р-204. Оп. 11. Спр. 537. 54 арк.
11. ДАРО. Ф. Р-204. Оп. 11. Спр. 573. 131 арк.
12. ДАРО. Ф. Р-204. Оп. 12. Спр. 142. 251 арк.
13. ДАРО. Ф. Р-204. Оп. 12. Спр. 149. 32 арк.
14. ДАРО. Ф. Р-204. Оп. 12. Спр. 162. 35 арк.
15. ДАРО. Ф. Р-204. Оп. 12. Спр. 168. 21 арк.
16. ДАРО. Ф. Р-204. Оп. 12. Спр. 274. 49 арк.
17. ДАРО. Ф. Р-204. Оп. 12. Спр. 280. 21 арк.
18. ДАРО. Ф. Р-204. Оп. 12. Спр. 295. 18 арк.
19. ДАРО. Ф. Р-204. Оп. 31. Спр. 49. 217 арк.
20. Тевікова О. В. Форми та методи антирелігійної боротьби влади в Україні (1953 – 1964 рр.)// *Вісник Київського міжнародного університету*. 2009. Вип. 8. С. 145 – 154.